

PE MĂRGINEA TEZĂURULUI DE LA ILIENI

BUCUR MITREA

Nu spunem un lucru nou dacă reamintim că tezaurele de monede antice în general și cele de monede romane în special au fost întrebuințate rînd pe rînd de către numismați, arheologi și istorici, pentru a documenta cu acest material un aspect economic, un nivel arheologic sau chiar un fenomen istoric, legat de o anumită dată și regiune. Faptul că moneda romană și în cazul nostru cea republicană, fiindcă ne vom limita deocamdată numai la ea, aduce în cîmpul cunoașterii fenomenelor o precizie cronologică ce-i este caracteristică, a făcut pe mulți cercetători din variate domenii de activitate, să facă apel la această documentare, s-o întrebuințeze din plin în studiile lor.

Aspectul economic este cel care a atras mai mult atenția cercetătorilor din țara noastră în ceea ce privește prezența numeroaselor tezaure de denari romani republicani descoperiți pe teritoriul Daciei independente. Începînd cu M. J. Ackner, C. Gooss, cu Finaly Henrik și Kovács István, Grigore Tocilescu, Constantin Moisil, Vasile Pîrvan, ca să amintim doar o parte dintre cercetătorii care au folosit acest material documentar, în măsură diferită, în raport cu timpul în care au scris, cu documentația ce o aveau la îndemîină și de sigur, cu problema ce-o urmăreau. Proporțiile ce le dădeau descoperirilor monetare în studiile lor cercetătorii amintiți sînt în general reduse și ca spațiu și mai ales ca profunzime. De regulă sînt menționate atari descoperiri, în număr mai mic sau mai mare, proporțional cu timpul și după caz, și se formulează apoi unele încheieri de natură economică. Sînt subliniate legăturile economice ale Republicii romane cu Dacia încă din decursul secolului I î.e.n. Concluziile de ordin mai general la care am făcut aluzie mai sus au fost depășite de către unii cercetători care au explicat unele îngropări de tezaure monetare romane republicane din Dacia, prin unele evenimente istorice schițate de alte documente. Este destul să reamintim că Vasile Pîrvan în lucrarea sa fundamentală a explicat îngroparea unui masiv grup de tezaure monetare romane republicane din Dacia, prin faptul că C. Iulius Caesar

pregătea în anii 45—44 la Apollonia o expediție împotriva dacilor¹. Dacii aflind despre acest eveniment ar fi avut o atitudine ostilă față de negustorii roman aflați în Dacia. Aceștia din urmă fiind obligați, după V. Pîrvan, să-și îngroape tezaurele, adică întreaga lor agoniseală și apoi să se strecoare cum vor putea, spre a se reîntoarce în imperiu. Fragilitatea acestei teze a fost dovedită cu mulți ani în urmă². Problema a rămas și rămîne : putem noi să întrevădem un eveniment militar, politic, social sau de altă natură, prin faptul că un grup mai mic sau mai mare de tezaure monetare au fost ascunse în pământ la o anumită dată? Înainte de a da un răspuns la problema astfel formulată trebuie să amintim că Vasile Pîrvan nu s-a preocupat în mod special cu studiul numismaticii și că el a preluat documentația de la cercetătorii care au studiat și publicat acest material, de la numismați. Dar dacă la V. Pîrvan faptul este explicabil că, preluând documentarea de la numismați să ajungă la concluzii istorice care au trebuit să fie corectate, nu tot aceiași scuză poate fi invocată și la unii cercetători specializați în acest domeniu. Vom lua un singur exemplu, dar asemenea cazuri sînt mult mai numeroase. Dar el ni se pare semnificativ și edificator pentru aspectul problemei ce-o urmărim. Este vorba de tezaurul de la Ilieni, descoperit pe meleagurile estice ale Transilvaniei și publicat cu aproape 80 de ani în urmă de către un harnic și entuziast cercetător local, Révay Lajos³. Publicația în care a apărut este și ea tot locală și împlinește și ea aceiași venerabilă vîrstă.

Cu privire la moneda cea mai recentă din acest tezaur, care în aceleași timp ne indică și data după care el a fost îngropat **terminus post quem** variază la doi cercetători contemporani. Și acești cercetători au ca specialitate a muncii lor tocmai acest domeniu : numismatica. Să-mi fie îngăduit să-i amintesc : unul este chiar semnatarul acestor rînduri și în al doilea rînd, Iudita Winkler. Primul, într-o lucrare ce a fost încheiată pentru tipar cu peste 30 de ani în urmă, a scris că „cea mai recentă monedă (din acest tezaur) este din epoca 54—44 î.e.n.⁴. Cea de-a doua, într-un studiu amplu, apărut într-o revistă de specialitate din străinătate, se limitează, potrivit caracterului lucrării, să noteze că monedele din tezaur se eșalonează între anii 172—151 și 43/42 î.e.n.⁵. Ne grăbim să adăugăm pentru cei nepreveniți că denarii romani din perioada de sfîrșit a Republicii sînt datați cu destulă precizie în lucrările de specialitate. Atunci de unde și cum se explică această neconcordanță de datare, care în cazul cel mai bun, pune în încurcătură pe cercetătorul istoric sau arheolog, care dorește, ca Vasile Pîrvan, să întrebuițeze documentația numismatică, în susținerea unor anumite concluzii de ordin istoric. Exemple cu alte asemenea neconcordanțe ar mai putea fi date, ele sînt numeroase, dar noi ne oprim la cel de mai sus, considerînd că este semnificativ. Ceea ce ni se pare mai important în acest moment este să stăruim asupra cauzelor care au generat și după cît se vede mai generează, deosebiri de datări ale monedei romane. Socotim util și chiar necesar să luăm poziție, întru cît cercetătorii din domeniile învecinate amintite, așteaptă aceasta de la numismați, pentru a putea utiliza, cu un grad mai mare de certitudine, posibilitățile de documentare pe care le oferă ma-

terialul numismatic și, mai trebuie să adăugăm, pentru a restabili încrederea în posibilitățile reale pe care le oferă documentația numismatică.

Așa dar, unde, în ce direcție, este de căutat și în ce rezidă și cum se explică deosebiri de datări ale aceluiași tezaur de monede romane republicane la diferiți cercetători? Împingînd cercetarea noastră în această direcție, la capătul ei vom afla și cauza sau cauzele acestor deosebiri, precum și soluțiile ce se impun, pentru remedierea situației de pînă acum.

În exemplul citat mai sus nici eu și nici Iudita Winkler nu a dat nici o explicație cititorului pentru datarea propusă. În ceea ce mă privește dau acum această explicație: din cele 111 monede, prezentate de autor în **ordinea alfabetică** a familiilor de monetari romani, am încercat să depistez pe cea mai recentă. Este foarte probabil că aceiași cale a fost urmărită și de către Iudita Winkler. Se pune întrebarea de ce a fost necesară această muncă și de ce nu s-a ajuns la un consens comun în ceea ce privește datarea celei mai recente monede din tezaur, pentru a fixa data cînd sau după care, **terminus postquem**, întregul tezaur a fost îngropat?

Aici socotim că este cazul să amintim că o bună parte din tezaurele de monede romane republicane aflate în Dacia, mai ales în secolul trecut, dar și în cel al nostru, au fost publicate potrivit criteriilor vremii în **ordinea alfabetică** a familiilor de monetari. Acesta a fost sistemul de clasificare al denarilor Romei republicane în cursul secolului trecut, în cele **două mari lucrări**: cea a lui H. Cohen⁶, privind monedele romane republicane și cea a lui E. Babelon⁷, privind același material. Theodor Mommsen, în lucrarea sa asupra Monetăriei romane⁸, adoptă alt sistem în expunere: cel cronologic. Mai trebuie să adaug, pentru ca documentarea să fie cît mai completă, că primul dintre autorii citați, Cohen, în lucrarea amintită **nu dă nici o indicație** în ceea ce privește data la care au fost emise diferitele monede republicane. În ceea ce privește pe ceilalți doi cercetători menționați mai sus, T. Mommsen și E. Babelon, își au fiecare cronologia sa, cu diferențe mai mici sau mai mari de datare a fiecărui magistrat în parte.

Dar lucrările nu s-au oprit aci. Învățații englezi au studiat și ei moneda romană republicană în evoluția ei istorică și au propus și ei o nouă clasificare cronologică. Autorul acestei lucrări de mari proporții și de o vastă erudiție, H. A. Gruber⁹, de la Cabinetul numismatic de la British Museum, căci de el este vorba, și-a publicat lucrarea în anul 1910. Moneda romană republicană e studiată în continuare și după această dată de către diferiți învățați. În special data emisiunii primilor denari este supusă unei critici sistematice, de către aceeași școală engleză, reprezentată de data aceasta de către E. A. Sydenham¹⁰. Pînă la el era în general admis că primii denari romani republicani au fost emiși la anul 268 î.e.n. În urma studiilor întreprinse de către același cercetător această dată este coborîtă 187 î.e.n. De aci a urmat o adevărată răsturnare a cronologiei denarilor romani republicani. În anul 1952 lucrarea lui E. H.

Sydenham privind noua cronologie a fost publicată și de atunci majoritatea cercetătorilor o folosesc în studiile lor. Pentru a fi compleți trebuie să adăugăm că și după apariția lucrării lui Sydenham, cercetarea continuă, că nici datele propuse de el n-au rămas neatacate (mai ales în ceea ce privește data de început a emisiunii denarului Romei republicane). Avem în vedere lucrările lui Rudi Thomson¹¹ de la Copenhaga.

Din cele expuse mai sus reiese că răspunsul pe care cei doi cercetători trebuiau să-l dea referitor la cea mai recentă monedă din tezaurul de la Ilieni, nu era chiar așa de ușor de dat. Procedeu de urmat era următorul : ar fi trebuit datată fiecare monedă în parte și la sfârșit clasificate cronologic și data cea mai recentă care reiese în urma acestei clasificări, preciza moneda cea mai recentă din întregul tezaur. Dar mai rămânea o problemă și nu dintre cele mai puțin esențiale : aceea a sistemului cronologic pe care-l adoptăm. Iată-ne puși în fața unor serioase dificultăți, față de care trebuie să luăm poziție și să ne hotărîm într-un fel sau altul.

Reiese, credem, cu destulă pregnanță, câte greutateți sînt în fixarea datei celei mai recente monede din tezaurele de denari romani republicani. În același timp se schițează greșelile la care se expun cercetătorii care folosesc datări din diferite sisteme cronologice menționate mai sus, pentru încerca să fixeze anumite evenimente istorice, date pe baza îngropării monedelor.

Pentru a depăși aceste greutateți și mai ales pentru a construi premise temeinice cercetării viitoare, în care să facem un loc larg posibilității de utilizare acestei surse de informare care o constituie tezaurele monetare, problema trebuie privită în ansamblul ei și soluția ce va trebui găsită va privi întreaga masă de asemenea descoperiri. La seria dificultăților care nici pînă acum n-au lipsit mai sînt de adăugat cel puțin două, care sînt departe de a fi neesențiale sau neglijabile. În primul rînd trebuie menționat că în această operație de restudiere a denarilor romani republicani din Dacia sîntem reduși în cele mai numeroase cazuri numai la informațiile scrise, tipărite sau manuscrise. Monedele descrise s-au împrăștiat sau risipit încă de mult. Și ca și cînd dificultățile amintite ne-ar fi fost îndeajuns, vin să se adauge altele noi și recente : o bună parte din denarii Romei republicane au fost bătuți de către geto-daci. Ce este de făcut ?

În fața acestei situații, după părerea mea, nu rămîne decît să luăm rînd pe rînd fiecare tezaur de monede romane republicane descoperit în Dacia, să-l restudiem și să-l republicăm. Să-i refacem istoria descoperirii, să restabilim numărul monedelor și eventual al obiectelor, să precizăm numărul monedelor împrăștiate și în final să refacem lista cronologică a fiecărui tezaur în parte. Mai rămîne o dificultate aparentă : ce sistem cronologic urmează să adoptăm ?

Fără a zăbovi prea mult, eu cred că este bine să precizăm pentru fiecare monedă în parte atît cronologica lungă a lui H. A. Brueber, cît și

cea nouă și mai scurtă a lui E. A. Sydenham. Monedele le-aș clasifica însă după ordinea stabilită de către acest ultim cercetător.

*

Parcurerea lucrării lui Révay Lajos în care dragostea lui pentru această categorie de documente se împletește cu erudiția lui Finaly Henrik ne-au oferit prilejul de a semnala o îndatorire ce ne revine: aceea de a reedita, în condițiile vremii noastre, toate tezaurile de monede romane republicane din Dacia. În felul acesta, folosim în mod creator moștenirea trecutului, pregătim baze solide pentru studiul istoriei vechi a țării noastre.

KIVONAT

A szerző a római köztársaság éremleletek elrejtési ideje megállapításának kérdésével foglalkozik s ajánlja H. A. Grueber, valamint E. A. Sydenhamnak az érmekre vonatkozó időrendi megállapításának az alkalmazását. Javasolja Dácia összes régen talált éremleleteinek újbóli közlését.

NOTE

- 1 VASILE PÎRVAN, *Getica*, București 1926, p. 612.
- 2 B. MITREA, în *Revista istorică română*, V—VI, 1935—1936, p. 285—293.
- 3 RÉVAY LAJOS, *Római consularis érmek (Illyefalvi lelet)*, în *A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője*, II rész, 1891, p. 3—8.
- 4 B. MITREA, *Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista*, în *Ephemeris Dacoromana*, X, 1945, p. 108, nr. 56.
- 5 IUDITA WINKLER, *Schatzfunde römischer Silbermünzen in Dakien bis zum Beginn der Dakarkriege*, în *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte*, 17, 1967, p. 147, nr. 72.
- 6 H. COHEN, *Description générale des monnaies de la République Romaine*, Paris, 1857.
- 7 E. BABELON, *Description, historique et chronologique des monnaies de la République vulgairement appelées monnaies Consulaires*, Paris, 1885—1886, 2 vol.
- 8 T. MOMMSEN, *Geschichte des römischen Münzwesen*, Berlin, 1860.
- 9 H. A. GRUEBER, *Coins of the Roman Republic in the British Museum*, Londra, 1910, 3 vol.
- 10 E. A. SYDENHAM, *The Coinage of the Roman Republic*, Londra, 1952
- 11 R. THOMSEN, *Early Roman coinage*, I, 1957, II—III, 1961,

